

Regionální speciality na talíři i ve slovníku

Slovník nářečí českého jazyka, na kterém soustavně pracují dialektologové z [Ústavu pro jazyk český AV ČR](#), je vůbec první lexikografické dílo, které zpracovává slovní zásobu ze všech nářečí českého jazyka, a to v co největší šíři. Slovník je cenný mj. z toho důvodu, že zachycuje jak mizející slova, tak reálie, které zejména mladší generace zná už jen z vyprávění (pokud vůbec). Tato slova však stále žijí svým životem třeba v lidových rčeních (např. spojení *sbalit si fidlátka* je ve všeobecné známosti, málokdo ale ví, že ono *fidlátka* bylo původně ševcovské hladítko).

Ve slovníku čtenář nalezne jak výrazy z tradičních profesí a řemesel, tak lidová pojmenování živočichů, rostlin, zvyků a svátků, též slova každodenní potřeby. Jedním z hojně zastoupených okruhů jsou názvy pokrmů. V připojené galerii najdete malou ochutnávku – jak z našich nářečí, tak z regionální kuchyně. Přejeme hezké čtení a případně i dobrou chuť!

Slovník (písmena A–Č) je dostupný na webové adrese <https://snkj.ujc.cas.cz/>.

Bába

Bába není jen stará žena nebo babička, ale také nářeční pojmenování pro různé pokrmy. Může to být moučník pečený v troubě na celé ploše pekáče, tradiční bábovka, nebo dokonce jídlo z brambor.

Evidovány jsou také půvabné víceslovné názvy, posuďte sami:

hejbavá bába = buchta po upečení politá mlékem a posypaná cukrem

sedmipodlažní bába = druh vánočního pečiva se sedmi druhy náplně nad sebou

vrncochatá bába = bramborák před dopečením rozdělený na kousky, které se pak opekly ze všech stran

Beleš

A nebo také *beneš*, *báleš*, *bileš*, *biliš* aj.

Pečivo z kynutého těsta ve tvaru vdolku nebo placky, pečené zpravidla nasucho na plotně, popř. smažené na tuku. Moravský nářeční výraz, který má kořeny v maďarštině.

Znáte třeba *potrncené beleše*? A nebo byste raději *báleše polété máslem nebo smetanú a pocukrované*?

Bigus

Původně *bigos*, což je název pro tradiční polské, běloruské a litevské jídlo, jehož hlavní složkou je zelí a maso. V našich nářečích je slovo *bigus* rozšířeno na východní Moravě a v české části Slezska, a to jako pojmenování pro více druhů pokrmů – kromě klasického bigosu je to také hustý bramborový guláš s masem, zelná polévka nebo kašovitě, zpravidla nepovedené jídlo vůbec.

Bramborák

Kdo by neznal lahodné bramborové placky?! V tradičních nářečích je tato reálie označována slovem *bramborák* (popř. obměnou *bramburák*, *brambúrák* či *bandorák*), a to v celých Čechách.

Ovšem v některých lokalitách je tento pokrm znám také pod jiným regionálním názvem, např. *bác* (Plzeňsko), *báca* (Českobudějovicko), *bacán* (Domažlicko), *cmunda* (Čechy dubletně vedle výrazu *bramborák*) aj.

Buchta

Buchty jsou známy na celém českém jazykovém území. Jde o druh kynutého pečiva ve tvaru menšího hranolu, zpravidla se sladkou náplní (např. povidlovou, tvarohovou, makovou). Ovšem slovem *buchta* se rozumí též moučník z litého těsta, který se peče na celé ploše plechu. A nebo také knedlík, který se podává jako příloha k masu, zde však s omezením na areál jižních Čech.

Věděli byste ale, co se skrývá za některými víceslovnými názvy, např. *herbábný* nebo *žebrácký buchty*? Jde o hustou kaši, která se vykrajovala lžící. A nebo takovým šťouchaným bramborám se na Semilsku říkalo *splašený buchty*. A do třetice *všivé buchty*, doložené z Nemyslovic na Mladoboleslavsku, byly z tmavší mouky s přídavkem máku.

Cacarda

Nářeční výraz pro zelnou polévku ze středních Čech.

Daný druh polévky je v nářečích českého jazyka nazýván množstvím svébytných dialektismů – kromě *cacardy* jsou to pojmenování jako *cacarka*, *couračka*, *couralka*, *gařovica*, *chábovica*, *šlompračka*, *zelňačka*, *zelničanka* aj. Pojmenování odvozená od podstatného jména *kapusta* (např. *kapusnica*, *kapuščanka*), typická pro východní část našeho území, navazují na slovenštinu, rozšířeny jsou tu rovněž názvy motivované kyselostí pokrmu (např. *kyselica*, *kyselka*, *kyslica*).

Calta

Nářečně též *celta*, *calda*.

Zejména v jihozápadních Čechách se tímto slovem označuje jednak vánočka, jednak podlouhlý chléb. Na Valašsku je to název pro velkou kynutou buchtu, jinde též pro placku.

Cmunda

Cmunda, popř. též *čmunda* nebo *cunda*, je nářečním výrazem pro bramborovou placku (bramborák), a to téměř v celých Čechách.

Ovšem v Mohelnu na Třebíčsku se slovem *cmunda* rozumí též pokrm ze zelí, krup a hrachu, popř. také nepodařené, nechutné jídlo.

Cvíbak

Nářečně též *cvibok*, *cvibach*, *cviboch*, *cvipoch* aj.

Na Moravě moučník z piškotového těsta, zpravidla pokladený ovocem, který se pekl na celé ploše plechu. Ovšem v severovýchodočeské oblasti se *cvibochem* rozumí zcela jiná reálie, a to suchar, který se pro svou tvrdost namáčel v kávě nebo čaji.

Slovo bylo přejato z němčiny, něm. *Zweibach* znamená ‚dvakrát pečený (chléb)‘. Odtud vzešla slova *cvíbak*, *piškot* a *biskvit*.

POUŽITÁ LITERATURA:

KONEČNÁ, Hana (2010). Nářeční pojmenování polévek. *Naše řeč* 93, s. 95–100.

ŠIMEČKOVÁ, Marta (v tisku). Beleš, cviboch, trnčené koláč aneb jak se dříve hodovalo na Hané. In: *Přednášky a besedy z LIII. ročníku Letní školy slovanských (bohemistických) studií*. Brno: Masarykova univerzita.

Slovník nářečí českého jazyka [online]. Brno: dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. © 2016–. Dostupné z: <http://sncj.ujc.cas.cz>.

Připravila: Marta Šimečková, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.